

Сучасні інтерпретації проблеми побутового насильства як соціально-психологічного феномену

Troitska M.Y. Modern interpretations of the problem on domestic violence as a social and psychological phenomenon / M.Y. Troitska // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 570–582.

М.Є. Троїцька. Сучасні інтерпретації проблеми побутового насильства як соціально-психологічного феномену. Статтю присвячено аналізу теорій побутового насильства. Розглянуто тенденції пояснення природи насильства. Досліджено біологічний підхід, що вивчає вплив генетичних та гормональних чинників на виникнення побутового насильства. Проаналізовано екологічне пояснення природи насильства.

У статті вивчено та описано спроби систематизації теорій насильства, приділено увагу гендерним теоріям побутового насильства. У цій площині насильство розглянуто як практику, що використовується у подружньому житті для контролю і підтримки відносин влади і підпорядкування. Описано відтворення поведінкових насильницьких практик у сім'ї як основному інституті патріархату.

Охарактеризовано механізми відтворення насильницьких форм поведінки через наущіння та фактори ризику їх прояву. Виокремлено способи формування насильницького мислення та насильницької діяльності, а також формування ставлення до побутового насильства через його позитивне підкріплення.

Проаналізовано мікросоціальні та макросоціальні теорії насильства в сім'ї, розглянуто рівневий та багаторівневий підходи в теоріях побутового насильства. Описано особистісні характеристики та психологічні властивості, що сприяють виникненню побутового насильства.

Здійснено аналіз теорії когнітивних скриптів, приділено увагу впливу середовища на виникнення побутового насильства.

Ключові слова: побутове насильство, теорії насильства, насильницька поведінка, насильницьке мислення, стратегія домінування, ставлення до насильства, фактори ризику, когнітивні сценарії, десенсibiliзація.

М.Е. Троицкая. Современные интерпретации проблемы бытового насилия как социально-психологического феномена. Статья посвящена

анализу теорий бытового насилия. Рассмотрено тенденции объяснения природы насилия. Исследован биологический подход, который изучает влияние генетических и гормональных факторов на возникновение бытового насилия. Проанализировано экологическое объяснение природы насилия.

В статье изучено и описано попытки систематизации теорий насилия, уделено внимание гендерным теориям бытового насилия. В этой плоскости насилие рассмотрено как практику, которая используется в супружеской жизни для контроля и поддержания отношений власти и подчинения. Описано воспроизведения поведенческих насильственных практик в семье как основном институте патриархата.

Охарактеризовано механизмы воспроизводства насильственных форм поведения через научение и факторы риска их проявления. Выделены способы формирования насильственного мышления и насильственной деятельности, а также формирование отношения к бытовому насилию через положительное подкрепление.

Проанализированы микросоциальные и макросоциальные теории насилия в семье, рассмотрены уровневый и многоуровневый подходы в теориях бытового насилия. Описано личностные характеристики и психологические свойства, способствующие возникновению бытового насилия.

Осуществлён анализ теории когнитивных скриптов, уделено внимание влиянию среды на возникновение бытового насилия.

Ключевые слова: бытовое насилие, теории насилия, насильственное поведение, насильственное мышление, стратегия доминирования, отношение к насилию, факторы риска, когнитивные сценарии, десенсбилизация.

Постановка проблеми. Поняття «побутове насильство» є відносно новим для вітчизняної науки, однак проблема подолання насильства у сучасному суспільстві набуває особливої актуальності. Численні наукові публікації, інтерес з боку громадських організацій та держави виявляють протиріччя та недоліки в цій області і вказують на важливість ґрунтовних досліджень даної проблеми. Незважаючи на тенденції щодо осмислення феномену побутового насильства, його проявів у різних системах взаємовідносин, обґрунтування методів його профілактики, потребує дослідження природа побутового насильства, детермінанти його виникнення та механізми відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Побутове насильство виступає об'єктом вивчення у різних галузях сучасних психологічних та соціологічних наук і представлене у низці зарубіжних і вітчизняних досліджень (Л. Балабанова, Р. Барон, Л. Берковіц, О. Бойко, О. Власова, Й. Галтунг, О. Данилова, Р. Джіллес, Дж. Доллард, С. Єніколопов, Д. Зілманн, Т. Клімен-

кова, І. Кон, О. Кочемировська, Д. Левінсон, О. Лисова, К. Лоренц, Ф. Мінюшев, О. Савчук, Т. Сидоренкова, А. Синельников, С. Стейнметц, М. Страус, Н. Тарабріна, З. Фройд, Е. Фромм, Є. Цимбал, О. Черепанової та інші). Однак, незважаючи на наявні досягнення в розумінні соціально-психологічної проблеми насильства та особливостей ставлення до нього, залишається потреба у продовженні її теоретичної розробки.

Метою статті є аналіз сучасних підходів до інтерпретації проблеми побутового насильства як соціально-психологічного феномену.

Виклад основного матеріалу дослідження. У поясненні природи насильства дослідники виділяють чотири напрямки: біогенетичне (етологічне), психологічне, екологічне та соціальне [6;9]. Представники біогенетичного напрямку виходять з того, що людина поєднує в собі успадковану інстинктивну агресивність і придбані в ході еволюції культурні традиції (знання, норми, цінності), які є механізмами самообмеження агресивності.

З позицій біологічного підходу вивчається вплив на виникнення насильства в сім'ї генетичних, гормональних чинників. Генетичний аналіз побутового насильства припускає, що насильницькі навички поведінки і взаємодії передаються в рамках однієї родини не через їх засвоєння і наuczання, а завдяки спільності генетичної спадщини. Аналізується також і наявність у значної частини чоловіків, які вчинили насильницькі сімейні злочини, зайвої хромосоми Y, проте даних про вплив генетичних факторів на проблему побутового насильства недостатньо.

Багато досліджень підтверджують зв'язок між впливом чоловічих гормонів і агресивною поведінкою. Досліджуються також специфічні фізіологічні реакції організму в етіології насильства по відношенню до дітей. Зокрема, особлива гіперчутливість може впливати на зниження толерантності при наближенні до дітей, що сприяє зростанню фізичної агресії.

Екологічне пояснення агресивності ґрунтується на тому, що індивід або соціальна спільність являє собою систему, що самоорганізується, якій для отримання вільної енергії і підтримки життєдіяльності «необхідно руйнувати якісь інші системи: природу, живі організми».

Соціальна теорія пояснює насильство і агресивність соціальними відносинами, що існують у суспільстві, і в першу чергу, боротьбою людей за існування.

У низці наукових досліджень зроблено спроби систематизації теорій насильства. О. Данилова аналізує проблеми насильства

в гендерній площині і об'єднує теоретичні напрямки дослідження в дві наукові парадигми: соціобіологічну і соціокультурну [2].

У рамках соціобіологічного підходу гендерний аспект насильства обумовлений біологічними відмінностями статей, які проявляються в соціальній поведінці. У соціокультурній парадигмі він детермінований соціокультурними факторами, зокрема дискурсивним контекстом і процесом соціалізації.

Аналіз в рамках гендерної проблематики розглядає насильство як практику, використовувану для конструювання і підтримки гендерної ідентичності, яка відображає відносини влади-підпорядкування певного гендерного режиму або системи в цілому. Насильство над жінкою вплетено в структуру суспільства, що включає в себе встановлені цінності, звичаї і традиції, які підсилюють чоловічі привілеї і допускають насильство як «прийнятну» стратегію домінування над жінками [3]. Проте у ряді досліджень (Т. Кліменкова, О. Данилова, Т. Сидоренкова та ін.) стверджується, що жінку пригнічує не скільки чоловік, стільки патріархатний тип культури, де і чоловік теж по-своєму включається в систему придушення. В основі даної культури лежать насильство і покарання, через насильство – «запис через біль» – забезпечується відтворення пам'яті «соціальної тілесності» [2;5;11].

Основним інститутом патріархату є сім'я, де відбувається раннє навчання запропонованим поведінковим практикам через спостереження й інтеріоризацію значущих рольових моделей, зразків статусів. Зокрема, накопичення гендерного досвіду розширює і доповнює вираження мужності, що в патріархальній культурі пов'язано з демонстрацією сили, проявами домінування, контролю, насильницького протидії, в той же час альтернативні форми проявів придушуються [2;5].

Як механізми відтворення насильства в патріархатній культурі О. Данилова розглядає формування насильницького мислення і насильницької діяльності, які закріплюються на декількох рівнях. Через лінгвістичні структури мови, ідеологічний і інституційний рівні, які проникають в усі сфери життя соціуму і підтримують дискурс (за допомогою соціальних інститутів, сфери освіти, науки, права, ЗМІ і т.д.), насильство закріплюється в соціальній практиці, репрезентується у повсякденному житті соціуму. Насильство не усвідомлюється як проблема, ставлення до нього закріплюється як до норми, початкової даності. Зокрема, під насильством розуміються лише крайні форми його проявів (власне тілесні ушкодження); у потерпілого виникає відчуття

власної провини; з боку оточення робляться спроби пошуку причин насильства в постраждалому. Ці тенденції фіксуються не тільки у свідомості учасників ситуації насильства, а й у суспільній свідомості, формуючи особливий тип ставлення до нього [2].

А. Бандура передбачає, що засвоєння форм насильницької поведінки відбувається здебільшого через ранні асоціації із членами сім'ї або однолітками, імітацію моделей культури і субкультури. Ефект навчання високий, насамперед тому, що моделями поведінки виступають значущі люди.

Навчання може відбуватися не тільки через механізм класичного умовного рефлексу, а й механізм оперантного обумовлення, а також і побічно, через спостереження отримання винагороди моделлю. Насильницька поведінка закріплюється, якщо за нею слідує позитивне підкріплення і редукуються негативні наслідки. Позитивним підкріпленням може виступати не тільки досягнення конкретної мети, надання насильству певної цінності і схвалення його, а й посилення покори потерпілого, його пасивне прийняття насильства, демонстрація вивченої безпорадності. Застосування насильства може мати і самопідкріплюючий ефект. З точки зору гвалтівника, насильство ефективне, оскільки дозволяє досягти результату в найкоротший термін і з мінімальними витратами.

О. Лисова розглядає теорії насильства в сім'ї в двох напрямках: макросоціологічному (соціологічному) і мікросоціологічному (психологічному) [8].

Соціологічний напрямок представлено культурними теоріями, теоріями сімейного стресу, теоріями стримування, теоріями структурних середовищних факторів. Макросоціальні фактори (культурні норми, особливості структури суспільства, характеристики організації сімейного життя, санкції, що застосовуються в суспільстві для стримування насильства), з одного боку, є «фоном», на якому розвиваються явища насильства, з другого боку – здійснюють безпосередній вплив на їх виникнення і формування.

Психологічний напрям включає теорії соціалізації і соціального навчання, теорії міжособистісної взаємодії, теорії соціального обміну, теорії символічного інтераціоналізму.

І. Родіна аналізує спеціальні теорії насильства в трьох рівнях [12]:

1) індивідуальний рівень, в рамках якого причини побутового насильства пов'язуються з характеристиками особистості кривдника і потерпілого, що виступають в якості моделей для

інших членів сім'ї, віктимізуючи їх і підтримуючи агресію як прийнятну форму поведінки;

2) мікrorівень (рівень сімейного середовища), що розглядає в якості одиниці аналізу сім'ю, її структурні характеристики та особливості сімейної динаміки, які підвищують ймовірність сімейного насильства;

3) рівень макросоціуму, що визначає соціокультурні установки провідним фактором поширення насильства, тобто розуміння того, наскільки насильство прийнятно в культурі даного суспільства, і чи знижено поріг чутливості у реагуванні на нього. Зокрема, підтримка правомірності фізичного покарання дітей, як ефективного засобу їх виховання; розцінювання сімейних взаємин як приватної сфери, втручання в яку з боку суспільства або держави недопустиме і т.д.

З метою пояснення природи побутового насильства досліджуються індивідуальні особливості осіб, що його здійснюють. Так, у дослідженні С. Єніколопова, основною спрямованістю початкових досліджень сімейного насильства було вивчення психологічних характеристик гвалтівників. Передбачалося, що різні форми домашнього насильства відбуваються індивідуумами, що страждають різними психологічними розладами, але в подальших дослідженнях ця гіпотеза не знайшла підтвердження. За даними, на які посилається О. Лисова, менше 10% батьків, схильних до насильства, страждають психічними порушеннями [3].

У дослідженнях Р. Геффнера, Е. Гондолфа, Дж. Хоталінга, Д. Шугерман, К.О. Лірі зроблено спроби виділити особистісні характеристики гвалтівників. До них відносять: неповну Я – концепцію, низьку самооцінку, низьку толерантність до фрустрації, високий рівень агресії, ворожість, імпульсивність, досвід насильства в сім'ї (піддавалися насильству в дитинстві або були свідками насильства між батьками), зловживання психоактивними речовинами, травми голови, недостатність навичок вирішення проблем, емоційна залежність, низький рівень освіти і т.д.

Л. Балабанова описує психологічні властивості і риси особистості, що сприяють прояву жорстокості:

- 1) емоційна або інтелектуальна нездатність до співпереживання;
- 2) егоцентризм;
- 3) емоційна холодність;
- 4) інтелектуальна тупість;

- 5) фанатизм;
- 6) охоплення домінуючою ідеєю;
- 7) сугестивність;
- 8) гіпертимність;
- 9) маніакальний афект або глибока депресія;
- 10) професійні деформації [1].

Н. Зінов'єва і Н. Михайлова запропонували систематику факторів ризику застосування насильства в сім'ї, пов'язані з особливостями особистості подружжя:

- акцентуації характеру особистості батька (наявність таких рис, як ригідність, низька стресостійкість, дратівливість, підозрілість);
- нерозвиненість батьківських навичок, використання неправильного педагогічного підходу (гіпо- або гіперпротекція та ін);
- негативне ставлення батьків до оточуючих;
- неадекватні соціальні очікування щодо дитини (пред'явлення до дитини вимог, що не відповідають його рівню розвитку або можливостям);
- недостатній розвиток соціальних навичок;
- проблеми зі здоров'ям;
- емоційна нерозвиненість [4].

В одній із останніх робіт О. Лисова досліджує риси особистості жінок, які вчинили насильство: терпіння, покірність обставинам, відсутність схильності до агресії, психічний інфантилізм або незрілість особистості, тобто нездатність жити власним життям, брати на себе відповідальність [7]. Однак, суперечливість емпіричних даних, а також відсутність значущих відмінностей не дозволяє на даний момент виділити єдиний, стійкий «профіль насильника».

У якості чинників застосування побутового насильства аналізуються також особливості, пов'язані з особою потерпілого, дитини зокрема:

- небажана дитина, а також діти, народжені після втрати батьками попередньої дитини;
- недоношені діти;
- діти у багатодітній родині, де проміжок між народженням дітей невеликий;
- діти – інваліди, діти з важкими хронічними захворюваннями або низьким інтелектом;
- діти з порушеннями поведінки (дратівливість, гнівливість, імпульсивність, гіперактивність, непередбачуваність поведінки), поганим сном або енурезом;

- особливості особистості дитини (замкнутість, апатичність, надмірна прив'язливість, примхливість);
- низький розвиток соціальних навичок;
- недоліки зовнішності (каліцтво, родимі плями, діти від міжетнічних шлюбів);
- діти, що нагадують зовнішністю або характером нелюбимого чоловіка;
- діти, які на першому році життя тривало розлучені з матір'ю.

У деяких дослідженнях проблем побутового насильства використовується багаторівневий підхід [10]. Насильство розглядається як результат взаємодії індивідуальних, групових, соціальних, культурних, середовищних факторів. Ядром взаємодії є особистість – її біологічні фактори, факти особистого життя, певні особистісні якості, які обумовлюють її позицію в ситуації насильства. Усі наступні рівні – контекстуальні.

Другий рівень – особливості взаємин мікросередовища (якість і кількість контактів, норми поведінки, цінності). Третій рівень – соціальні відносини в спільноті і його характеристики (рівень мобільності, гетерогенність, соціальна ізоляція, задовільність життям і т.д.). Четвертий, останній рівень – фактори макросоціуму, які формують сприятливий/несприятливий для прояву насильства клімат: культурні норми, цінності, особливості міжгрупових відносин і т.д.

Р. Х'юсман запропонував теорію когнітивних сценаріїв (скриптів). У процесі навчання формуються програми (сценарії) поведінки – скрипти, які, використовуючи насамперед механізм спостереження, вивчаються і закріплюються індивідом в ранньому періоді його розвитку [3;14]. Первинний процес, за допомогою якого формується сценарій, – процес навчання, що включає компонент спостереження. Інтеріоризовані блоки вчинених сценаріїв формують основу для створення більш загальних, керівних принципів, керуючих антисоціальною поведінкою. Актуалізація скриптів проходить через оцінювання їх відповідності існуючим у свідомості соціальним нормам і перевірки можливих наслідків цієї реалізації. Насильницький сценарій буде реалізовуватися за наявності певних умов:

- очікування або планування позитивних наслідків його використання (почерпнутих з досвіду спостережень підкріплень або сприйняття спостережуваних сцен);
- впевненість у здатності здійснення сценарію;

- відповідність сценарію внутрішнім стандартам дитини соціальним нормам (або ж внутрішні заборони на агресію слабкі, що не сформовані).

Х'юсман відзначає вплив реакцій середовища на формування стійкості насильницької поведінки, засвоєної раніше шляхом соціального навчання. Постійне спостереження насильницьких дій зберігає агресивний сценарій як відповідний для соціальних інтеракцій, сприяє застосуванню алгоритма агресивної поведінки в деяких ситуаціях. Сімейне середовище і соціальне оточення позитивним підкріпленням заохочує і розвиває насильницькі моделі поведінки. Часте спостереження сцен насильства дорослими може привести до зміни їх установок на агресію. Дослідження показують, що коли особа спостерігає насильницькі дії, за якими не слідує покарання, імовірність того, що вона буде вести себе агресивно, зростає.

Результати іншого дослідження свідчать, що зауваження дорослих щодо сцен насильства мають значний вплив на імітацію дошкільником цих сцен. Присутність батька та його ставлення до насильства має для цих дітей велике значення, «пом'якшуючи» і «поглиблюючи» їх агресивні установки.

Теорії соціального навчання та когнітивних сценаріїв джерелом моделювання насильства розглядають і засоби масової інформації, тому що вони, з одного боку, дають приклади і розширюють актуальні методи агресії, а також прийоми виправдання їх застосування, з іншого боку – шляхом багаторазового пред'явлення насильства знижується сприйнятливість до нього, тобто, як зазначає Р. Харріс, спостерігається ефект десенсибілізації – ослаблення негативної реакції на насильство, зниження чутливості до нього [13]. Отже, насильство починає сприйматися як звичайне життєве явище, формується байдуже ставлення до нього, знижується рівень емпатії і співчуття до постраждалих. Відбувається зміна установок: згортання «нормальних заборон по відношенню до насильства» і научіння установкам його схвалення.

Висновки. Отже, досліджені теорії розкривають природу насильства через чотири основних напрями: біогенетичний, психологічний, екологічний та соціальний. Значна частина досліджень аналізує проблеми насильства в гендерній площині. Теоретичні напрямки дослідження можна об'єднати в дві наукові парадигми: соціобіологічну і соціокультурну, та систематизувати в два напрями: макросоціологічний (соціологічний) і мікросоціологічний (психологічний).

Побутове насильство проявляється в трьох рівнях – індивідуальному, мікрорівні та рівні макросоціуму. Воно може розглядатись як результат взаємодії індивідуальних, групових, соціальних, культурних та середовищних факторів.

Механізми соціального наочання виступають одним з потужних джерел відтворення насильницьких форм поведінки та моделювання насильства. Вивчені і закріплені індивідом у ранньому періоді його розвитку насильницькі форми поведінки інтеріоризуються у блоки вчинених сценаріїв.

Актуалізація скриптів проходить шляхом оцінювання їх відповідності існуючим у свідомості соціальним нормам і перевірки можливих наслідків цієї реалізації.

Насильницька поведінка набуває стійкості через заохочення та позитивне підкріплення насильницьких моделей поведінки у соціальному оточенні. Ефект десенсибілізації обумовлює зміну установок на побутове насильство: ослаблення норм ставлення до насильства, посилення його схвалення.

Отримані у ході дослідження результати будуть враховані у процесі подальшого вивчення особливостей ставлення до побутового насильства.

Список використаних джерел

1. Балабанова Л.М. Судебная психология (вопросы определения нормы и отклонений) / Л.М. Балабанова. – Д. : Сталкер, 1998. – 432 с.
2. Данилова О.Л. Психология восприятия насилия: культурный и гендерный аспекты : Практикум по гендерной психологии / Под ред. И.С. Клециной. – СПб. : Питер, 2003. – 480 с.
3. Ениколопов С.Н. Средства массовой коммуникации и насилие [Текст] / С.Н. Ениколопов // Проблемы медиапсихологии: Материалы секции «Медиапсихология» Междунар. науч.-практич. конференции «Журналистика в 2000 году: Реалии и прогнозы развития», Москва, МГУ, 2001. – Москва : РИП-холдинг. – 2002. – С. 87–103.
4. Зиновьева Н.О. Психология и психотерапия насилия. Ребёнок в кризисной ситуации / Н.О. Зиновьева, Н.Ф. Михайлова. – СПб. : Речь, 2003. – 248 с.
5. Клименкова Т.А. Насилие как основа культуры патриархального типа. Гендерный подход к проблеме / Т.А. Клименкова // Гендерный калейдоскоп. – М. : Academia, 2001. – С. 121–146.

6. Козырев Г.И. Политическая конфликтология: учебное пособие / Г. И. Козырев. – М. : ИД «ФОРУМ»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
7. Лысова А.В. Женская агрессия и насилие в семье / А.В. Лысова // Общественные науки и современность. – 2008. – № 3. – С. 167–176.
8. Лысова А.В. Психология семьи. Часть 2 / А.В. Лысова. – Владивосток : Издательство Дальневосточного университета, 2003. – 224 с.
9. Минюшев Ф. И. Социальная антропология: курс лекций / Ф. И. Минюшев. – М. : Междунар. Ун-т Бизнеса и Управления, 1997. – 192 с.
10. Насилие и его влияние на здоровье. Доклад о ситуации в мире / под ред. Этьенна Г. Круга и др.; Пер. с англ. – М. : Изд-во «Весь Мир», 2003. – 376 с.
11. Сидоренкова Т. Насилие в семье: частное дело или социальная проблема? / Т. Сидоренкова // Вестник ИЦ НЖФ. – 1997. – № 10. – С.12–17.
12. Родина И. В. Насилие в семье: теоретическое осмысление и ключевые понятия // Соц. политика и социология. – 2008. – № 2. – С. 69–79.
13. Харрис Р. Психология массовых коммуникаций / Ричард Харрис. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2003. – 448 с.
14. Huesmann L.R. Cross-national communalities in the learning of aggression from media violence / L.R. Huesmann // Aggressive Behavior. – 1984. – Vol. 10. – P. 243–251.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Balabanova L.M. Sudebnaja patopsihologija (voprosy opredelenija normy i otklonenij) / L.M. Balabanova – D. : Stalker, 1998. – 432 s.
2. Danilova O.L. Psihologija vosprijatija nasilija: kul’turnyj i gendernyj aspekty / Praktikum po gendernoj psihologii / Pod red. I.S. Klecinov. – SPb. : Piter, 2003. – 480 s.
3. Enikolopov S.N. Sredstva massovoj kommunikacii i nasilie [Tekst] / S.N. Enikolopov // Problemy mediapsihologii: Materialy sekcii «Mediapsihologija» Mezhdunar. nauch.-praktich. konferencii «Zhurnalistika v 2000 godu: Realii i prognozy razvitija», Moskva, MGU, 2001. – Moskva : RIP-holding. – 2002. – S. 87–103.
4. Zinov’eva N.O. Psihologija i psihoterapija nasilija. Rebjonok v krizisnoj situacii / N.O. Zinov’eva, N.F. Mihajlova. – SPb.: Rech’, 2003. – 248 s.

5. Klimenkova T.A. Nasilie kak osnova kul'tury patriarhatnogo tipa. Gendernyj podhod k probleme / T.A. Klimenkova // Gendernyj kalejdoskop. – M. : Academia, 2001. – S. 121–146.
6. Kozyrev G.I. Politicheskaja konfliktologija: uchebnoe posobie / G. I. Kozyrev. – M. : ID «FORUM»: INFRA-M, 2008. – 432 s.
7. Lysova A.V. Zhenskaja agressija i nasilie v sem'e / A.V. Lysova // Obshhestvennye nauki i sovremennost'. – 2008. – № 3. – С. 167–176.
8. Lysova A.V. Psihologija sem'i. Chast' 2 / A.V. Lysova. – Vladivostok : Izdatel'stvo Dal'nevostochnogo universiteta, 2003. – 224 s.
9. Minjushev F. I. Social'naja antropologija: kurs lekcij / F. I. Minjushev. – M. : Mezhdunar. Un-t Biznesa i Upravlenija, 1997. – 192 s.
10. Nasilie i ego vlijanie na zdorov'e. Doklad o situacii v mire / pod red. Jet'enna G. Kruga i dr.; Per. s angl. – M. : Izd-vo «Ves' Mir», 2003. – 376 s.
11. Sidorenkova T. Nasilie v sem'e: chastnoe delo ili social'naja problema? / T. Sidorenkova // Vestnik IC NZhF. – 1997. – № 10. – S.12–17.
12. Rodina I. V. Nasilie v sem'e: teoreticheskoe osmyslenie i kljuchevyje ponjatija // Soc. politika i sociologija. – 2008. – № 2. – S. 69–79.
13. Harris R. Psihologija massovyh kommunikacij / Richard Harris. – SPb. : Prajm-Evroznak, 2003. – 448 s.
14. Huesmann L.R. Cross-national communalities in the learning of aggression from media violence / L.R. Huesmann // Aggressive Behavior. – 1984. – Vol. 10. – P. 243–251.

M.Y. Troitska. Modern interpretations of the problem on domestic violence as a social and psychological phenomenon. This article is devoted to the analysis of theories of domestic violence. The tendencies of explanation of the nature of violence are considered. The biological approach, which examines the influence of genetic and hormonal factors on the occurrence of domestic violence, is studied. The ecological explanation of the nature of violence is analyzed.

In the article it is studied and described the attempts to systematize the theories of violence. The attention is paid to gender theories of domestic violence. In this regard, the violence is considered as a practice that is used in marriage to monitor and maintain the relations of power and subordination. The picture of violent behavioral practices in the family as the basic institution of patriarchy is described.

The mechanisms of violent behavior pictures through learning and risk factors for their manifestation are characterized. The methods of

forming violent thinking and violent activities, as well as the formation of attitude towards domestic violence through positive reinforcement are distinguished.

The microsocioal and macrosocioal theories of domestic violence are analyzed, the level and multilevel approaches in the theories of domestic violence are considered. The personality-based characteristics and psychological properties that contribute to domestic violence are described.

The theory of cognitive scripts is analyzed. The attention is paid to the influence of the environment on the occurrence of domestic violence.

Key words: domestic violence, the theory of violence, violent behavior, violent thinking, domination strategy, attitude to violence, risk factors, cognitive scripts, desensibilization.

Received July 16, 2016

Revised August 23, 2016

Accepted September 24, 2016

УДК 37.091.212-053.2-056.22-056.24

О.В. Царькова

E-mail: olik.tzar@mail.ru

Особливості формування освітнього простору для дітей з обмеженими можливостями здоров'я

Tsarkova O.V. Features of educational space formation for children with disabilities / O.V. Tsarkova // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufriieva. – Issue 34. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2016. – P. 582–592.

О.В. Царькова. Особливості формування освітнього простору для дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Розглянуто особливості дітей з обмеженими можливостями та досліджено необхідні умови для їх соціалізації. Вивчено особливості, сучасний стан і перспективи подальшого розвитку інклюзивної освіти. Проаналізовано психолого-педагогічну та медико-психологічну літературу з питань особливостей дітей з обмеженими можливостями розвитку.

Опрацьовано питання інклюзивної освіти, її основні цілі, задачі та принципи. Детально обстежено нормативно правові вимоги з прав дітей з обмеженими можливостями. В ході дослідження з'ясовано, яким чи-